

„ОБРАЗИ И ШРИХИ ОТ ГОЛЯМАТА ВОЙНА“ – ЕДИН ПО-РАЗЛИЧЕН ПОГЛЕД КЪМ СТОГОДИШНИНАТА ОТ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Цветан Й. Радулов
Научен архив – БАН

Столетието от началото на Първата световна война преминава под знака на различни инициативи – чествания, конференции, създаване на интернет ресурси, публикуване на документи и др. Този процес не подмина и България, като бяха организирани редица инициативи в т.ч. и няколко научни конференции. В дискусиите за мащабния конфликт се търсят нови гледни точки, които не са задълбочено проучвани. Настоящата статия се отнася именно до събитие от подобен характер.

Научният архив на БАН се включи в отбелязване на стогодишнината от военния конфликт с изложба, представяща неговото документално наследство. Експозицията „Образи и шрихи от Голямата война (100 години от участието на България в Първата световна война)“ предлага поглед към един по-различен момент от войната, непознат за широката публика – участието на редица български учени от различни поколения във военните действия, социално-икономическия живот на страната и обществените инициативи, развивани през периода 1915 – 1918 г.

Изложбата се състои от 17 постера (включително заглавно табло и табло с уведен текст със сведенията за Първата световна война и ролята на родните изследователи). Останалите петнадесет табла са тематично обособени в няколко групи в зависимост от представяната тема. Композицията е разде-

лена на няколко тематични секции от едно или повече табла, като разделите са озаглавени: „Българската академия на науките през годините на Световната война“, „Научни експедиции и пътувания“, „Между науката и войната“, „Встрани от бойните полета“, „През погледа на военния кореспондент“, „На фронтовата линия“, „Клетва към Родината и Хипократ“ и „Македония“. Освен тематичния характер повечето постери имат индивидуален профил, като свързана с определена личност. Няколко от експозиционните табла са разделени между двама учени.

Дейността на Академията през периода 1914 – 1918 г. е представена от различни документи в таблото „Българската академия на науките през годините на Световната война“. Могат да бъдат видени документи от различните научни експедиции, подпомогнати от Академията през разглеждания период. Те са свидетелства за развитието на българската наука в периода и ролята на БАН като основна научна институция в страната. Научните пътувания, предприети от различни изследователи, имат широк географски обхват. Изследователските експедиции минават през всички територии от Балканския полуостров, които се намират под контрола на Българската армия или нейните съюзници – от Поморавието, през Македония, Беломорието, Добруджа¹⁾. Представени са документи от заседанията между Румънската и Българската академия за пренасянето на старобългарски ръкописи и книги на територията на България. То трябва да бъде осъществено за определен период от време с цел по-обстойното им проучване от страна на родните учени. Обект на интерес са и османските архиви, като се правят постъпки за достъп до тях. Всички тези документални свидетелства ясно говорят за ролята на Академията на науките по време на мащабния световен конфликт²⁾.

Секция „Научни експедиции и пътувания“ представя дейността на двама от най-видните родни научни дейци в сферата на историята и археологията – Гаврил Кацаров и Васил Златарски. Чрез документите от техните архиви са представени различни страни от дейността, като особено ценни са съхраняваните фотографии.

В духа на изложбата „Между науката и войната“ дава сведения за активността на братята учени Методий и Кирил Попови по време на Световната война и научните им изследвания, свързани с този период. Документите са показателни и в някаква степен представляват отговор на въпроса „Как се прави наука по време на война?“.

Изложбата обръща поглед и към една слабо позната, но никак немаловажна гледна точка – ролята на медицински специалисти в годините на войната. При съставянето на секцията „Клетва към Родината и Хипократ“ са показани изтъкнати медицински специалисти, които впоследствие ще се присъединят към академичната наука, в лицето на офталмолога Константин Пашев и бактериолога Владимир Марков. В експозицията са включени фотографии, сви-

детелстващи за живота на родните медици, тяхната дейност в създадените през войната полеви болници и изследванията им в опит да съхранят живота и здравето на българските войници. Представените документи хвърлят светлина както към всекидневието на военните медици, така и към развитието на медицинската наука през военните години.

Работата на учени като висококвалифицирани специалисти в административните служби на Царство България е илюстрирана на таблото „Встрани от бойните полета“. Имената на икономиста и политик Илия Янулов и селскостопанския деец Георги Хлебаров не са познати на широката публика, а периодът на Първата световна война не е от най-разгръщаните страници на техния живот. Те представляват две от организациите, които с действията си опитват да съхранят стабилността на държавата в областите на стопанството и здравето – Централния народен хигиенически съвет и Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливост (ДСГОП). Представените архивни материали свидетелстват за важната дейност, осъществявана от родната интелигенция в административните служби на българската държава, и нейната сериозна роля.

Ролята на военния кореспондент е представена чрез личността на българския публицист, литературовед и писател Андрей Протич, чиято дейност през Първата световна война също не е широко известна. Благодарение на запазените фотографии от неговия фонд пред нас оживяват картини от Добруджанския, Македонския и Източния фронт. В това табло освен националните и регионалните измерения на световния военен конфликт са показани и общоевропейските и световните такива.

Не е малък броят на специалистите, които отиват на фронта на действителна военна служба. Те обикновено стават част от българското офицерство и се изправят пред изпитанията на бойните действия. Затова секцията „На фронтовата линия“ включва няколко табла. В експозицията са представени моменти от живота на Кръстьо Миятев, Анастас Бешков, Дончо Костов, Георги Паспалев, Петър Дървингов – изследователи от различни сфери (от архелогията през биологията до военното дело). Пред зрителите на изложбата оживят редица сцени от живота на бойното поле, войнишкия бит и несгодите, през които преминават учените офицери.

Няколко са акцентите в частта, посветена на Македония. Представена е дейността на просветния и обществен деец Евтим Спространов като окръжен управител в Охрид. Чрез документи от фонда на Пенчо Райков се получават сведения за честването на Илинденското въстание през пролетта на 1918 г. Интерес представляват и запазените писма и статии на младия тогава интелигент Иван Снегаров, който силно се вълнува от случващите се пред очите му събития.

Разбира се, броят на учените, участвали в различни дейности по време на Голямата война, е със сериозни мащаби и те не могат да бъде побрани в

рамките на една изложба. Става дума не за едно, а за няколко поколения сле-доосвободженски изследователи в различни сфери на науката – от хуманитаристиката през медицината до техническото дело. Всички те се включват по един или друг начин и всеки от тях се стреми да даде своя принос като учен, човек и българин.

През последните години все по-сериозно се заговори за отварянето на архивните институции към обществото. Изложбата може да бъде разглеждана като такъв пример, тъй като стана реалност благодарение на дарителска кампания със специфичен характер. Необходимите средства за нейното изработване бяха събрани посредством благотворителен турнир по минифутбол, организиран със спомоществователството на Аматорската минифутболна лига (АМФЛ)³⁾.

Експозицията бе открита на 31 октомври 2017 г. (в навечерието на Деня на будителите) в зала „Академика“ на Българската академия на науките. На откриването директорът на Научния архив на БАН д-р Валери Кацунов прочете приветствие от ръководството на Академията⁴⁾.

Първата външна експозиция се състоя в навечерието на Националния празник 3 март – Деня на Освобождението. Изложбата бе представена в Регионалния исторически музей – Плевен (РИМ – Плевен) със съдействието на БАН и местния Регионален академичен център (РАЦ)⁵⁾. На 26 септември експозицията бе представена във Велико Търново със съдействието на Регионалния академичен център – Велико Търново, и Съюза на учените – клон Велико Търново, и читалище „Надежда 1869“. Със съдействието на Регионалния академичен център – Казанлък, на 17 октомври в Музея на розата документалната изложба бе експонирана в още един български град⁶⁾.

Развитието на науката през периода на Първата световна война и различните роли, в които влизат учените, е заслужаваща вниманието тема. Родните архиви съхраняват все още ненапълно изследвани документални масиви и те могат да дадат още сведения по разглеждания проблем. С внасянето на нови щрихи ще се обогати и образът на българския учен във времената на Голяма война.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Става дума за отделни експедиционни проучвания в сферата на различни науки (както хуманитарни, така и естествени), различни от организираниите с подкрепата на държавата мащабни научни експедиции през 1916 г. вж. Петров, П. Научна експедиция в Македония и Поморавието (1916). София, 1993; Същ.авт. Научна експедиция в Добруджа, 1917 г. Доклади на университетски и други учени. София, 1994. За ролята на учените вж. Георгиев, В. Българската интелигенция и националната кауза в Първа-

та световна война. Съюзът на българските учени, писатели и художници (1917 – 1918). София, 2000.

2. Мястото на Академията, като културна институция, по време на войните е разгледано от Р. Конева в нейната монография вж. Конева, Румяна Голямата среща на българския народ: Културата и предизвикателствата на войните 1912 – 1918 г. София, 1995.
3. Вж. <http://amfl-bg.com/sofia>. Турнирът се състоя на 24 май – Денят на българската писменост и култура.
4. <http://www.bas.bg> .
5. <http://rim-pleven.com/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B8-%D1%89%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%B8-%D0%BE%D1%82-6>.
<https://www.zakazanlak.bg/ot-denya-20/obrazi-i-shchrihi-ot-golyamata-voina-6132> .

**„IMAGES AND GLIMPSES OF THE GREAT WAR“ –
A DIFFERENT LOOK AT THE CENTENNIAL
OF THE FIRST WORLD WAR**

✉ **Dr. Tzvetan Radulov**

Scientific Archive

Bulgarian Academy of Sciences

15, November 1 St.

1040 Sofia, Bulgaria

E-mail: tzvetanjradow@gmail.com